

MİLLİ TELERADIO VƏ MİLLİ KİNO

(Radio-televiziya-kino poetikasının oxşar və fərqli cəhətləri)

2 avqust 1898-ci ildə fotoqraf-rejissor Aleksandr Mixayloviç Mişon Bakıda çəkdiyi süjetlərin sənəsini təşkil edir. Süjetlərin nümayişi barədə məlumat həmin gün nəşr olunan "Kaspı" qəzetində də əksini tapır. O zaman süjetlərinə müəllif qüruru ilə baxan Mişon yeni bir tarix yazdığını yəqin ki ağılna belə gətirmir. Milli kino tariximizə aid aparılan tədqiqatlarda o əlamətdər gün milli kinomuzun yeni yaranışı kimi təsdiqlənir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 18 dekabr 2000-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2 avqust - Azərbaycan kinosu günü kimi qeyd olunur.

6 noyabr 1926-ci ildə Azərbaycan radiosu ilk dəfə "Danışır Bakı!" nidası ilə dillənərək milli kinomuz həle səsiz dövrünə yaşıyır. 1931-ci ildə milli radiomuzda Mustafa Mərdanovun rejissoru olduğu "Radioteatr"ın tamaşalarında çıxış edən Mirzəağa Əliyev, Kazım Ziya, Mərziyə Davudova, Fatma Qədri, Sıdqi Ruhulla, Mustafa Mərdanov 1936-ci ildə yaranan səsli kinomuzun inkişafında xüsusi xidmətlər göstərmişdir.

Televiziya meydana gələndə tezliklə kino və teatr sənətinin məhv olacağı barədə müxtəlif fikirlər səslənirdi. Belə fikirlərlə indi də ara-sıra rastlaşırıq. Lakin zaman bir daha göstərir ki, televiziya nəinki kino və teatr sənətini məhv etmir, əksinə bu üç sənət növü paralel yaşıyaraq inkişaf edir.

Zaman keçidkə televiziya yaradılığı en görkəmli kinorejissorlarının fəaliyətində önəmlər yer tutur. Dünya kinosunda neorealizmin banisi sayılan Roberto Rossellini, 5 dəfə Oskar mükafatına layiq görülen Federiko Fellini, müəllif kinosunun görkəmli nümayəndəsi, Oskar mükafatı laureati İngmar Bergman televiziya ilə yaradılıqlı əlaqələri qurur.

Milli televiziyamızın ilk efir gününü milli kinomuzun ikinci yaranışı hesab etsək, bəlkə də yanılmarıq. 14 fevral 1956-ci ildə milli televiziyamızın ilk direktori Nəcibə Məlikovanın təqdimi ilə rejissor Letif Səfərovun "Bəxtiyar" filmi nümayiş olunur. Kinoteatrlardada, klublarda filmlərə baxa bilməyən tamaşçılar mavi ekranın qarşısında milli kinomuzun nümunələrini seyr etmək imkanı qazanır.

Ana televiziyamız yarandığı gündən milli kinodan, teatr sənətindən ayrılmır; ekranın və səhnənin teblığında, onun inkişafında xüsusi rol oynayır; görkəmli sənətkarlar haqqında dəyəri verilishlər hazırlayırlar, sənədli filmlər lətənlər. "Azərbaycan kinosu", "Kino sənətkarlarımız", "Ömrün kino səhifələri" kimi verilişlərdə sənətkarların yaradılıqlı vərəqlənir, kinomuzun uğurlarından, nümunələrinə dəyişir. Bu gün tamaşçılar milli televiziyamızda Əməkdar incəsənət xadimi, kinoşunas Aydin Kazimzadənin dərin məzmunlu çıxışlarını o işqli ənənələrin davamı kimi xüsusi maraqla izləyirlər. Bir sözə, milli teleradiomuzu milli kinomuzdan ayırt etmək mümkün deyil...

Kinodan gələn iri plan televiziya üçün geniş yaradılıqlı imkanları açır. Tezliklə mavi ekran televiziya rejissoru sənətinin inkişafına təkan verir; yeni janrlar, təsvir və ifadə vasitələri yaranır. Ana televiziyamızın maddi bazasında çəkiliş sənədli filmlər, bedii televiziya filmləri, bedii filmlər əslub xüsusiyyətləri ilə yeni sənət ənənələrinin teməlini qoyur. Altmışinci illərdə televiziya rejissoru sənətinin beşiyi başında Rauf Kazimovski, Kamil Rüstəmbeyov, Arif Babayev kimi görənləri sənətkarlar dayanır.

1960-ci ildə Kamil Rüstəmbeyov milli televiziyamızın tarixində ilk dəfə S. Vurğunun "Aygün" poeması əsasında tammetrajlı bedii filmə quruluş verir. Bu illərdə yaradılan "Şəlale" teatrında milli televiziya rejissor sənətinin temələşələri qoyulur. Rauf Kazimovskinin çəkdiyi bədii və sənədli televiziya filmləri bu gün də sənət örnəkləri kimi diqqət çəkir.

Tofiq Tağızadə "Görüş", Şamil Məmmədbeyov "Şəriklə çörek", Arif Babayev "Uşaqlığın son gecəsi", Rasim Ocaqov "Tütək səsi" kimi ekran əsərlərində sənətkar məramına uyğun olaraq bəzən zamanın mühüm attributlərindən biri kimi, bəzən isə süjet xəttinin bədii inkişafı üçün radioya vəsiti kimi müraciət edir. Əlisettar Ataşiyev "Bizim kükə" filmində sülh dövründə müharibə illərinə televiziya ekranı ilə keçir.

Milli televiziyamızda məsul vəzifələr tutan Kamil Rüstəmbeyov, Arif Babayev kimi rejissorlar sənət talelərini

əbədi olaraq milli kinomuza bağlırlar; çəkiliş meydancalarındaki gərgin həyatı, yuxusuz gecələri yumşaq vəzifə kresləşərləndən, isti, rahat kabinetlərən üstün tutur. Xüsusi kino tehsilləri olmasa da, milli televiziyada qazandıqları sənət təcrübəsi ilə kinomuzun inkişafında imzaları ilə tanınır, sənət səhəbətlərində, müsahibələrində sevgilərlə Ana televiziyamızın yaradılıqlarına təsirindən ürək dolusu söz açırlar.

Kamil Rüstəmbeyovun "Dağlarda döyüş", "Axırıcı aşırım", "Dərvish Parisi partladır" kimi filmləri bu gün də mavi ekran qarşısına böyük tamaşacı audi toriyası toplayır. Arif Babayevin yaradılıqlı milli kino tariximizin parlaq səhifələrindən biridir. "İnsan məskən salır", "Alma almaya bənzər", "Arxadan vurulan zərbə" kimi filmləri nadir kino inciləridir.

Ana televiziyamızda Rauf Kazimovskinin, Kamil Rüstəmbeyovun, Arif Babayev ənənələri Lütfi Məmmədbeylinin, Tariyel Vəliyevin yaradılıqlılarından öz əksini tapır. 1981-1985-ci illərdə Tariyel Vəliyevin "Səni axtarırıram", "Bağısla", "Səndən xəbərsiz" trilogiyasında kino elementləri əsas ifadə vasitələrindən biri olur. 1994-cü ildə Lütfi Məmmədbeylinin quruluş verdiyi 12 seriyalı "İtkin gəlin" milli televiziya tariximizdə ilk serial nümunəsidir.

Milli televiziyamızın işqli sənət ənənələrini bu gün Məhərrəm Bədirzadə, Ramiz Həsənoğlu kimi rejissorlar şərflə yaşıdır. Onların quruluşlarında kino estetikasına uyğun çəkiliş filmlər böyük ekranı təkrarlamır.

Televizisseurun öz ekran dili, ifadə formaları, əslub xüsusiyyətləri var. Teatr, kino, televiziya rejissoru sənətinin bu gün də müstəqil yaşaması heç də təsadüfi deyil. Televiziya ilə kino arasında ümumi cəhətlər də çoxdur. Televiziyanın estetikası kinoya çox yaxındır. Hələ ibtidai texnika dövründə çəkiliş teletəməşalarda biz natura çəkilişlərinə xüsusi önem verirdik. O vaxt natura epizodları 16 mm-lük plynokada çəkilirdi...

Milli kinomuzda çəkiliş görkəmli aktyorlar milli televiziyanın verilişlərində, tamaşalarında, filmlərində yeni bir məktəb keçir. Teatr tamaşalarından, filmlərdən tanınan sənətkarlar mavi ekran və radio dağlıqlarında daha da məşhurlaşır, nəhayətsiz tamaşaçı sevgisi qazanırlar. Həsən Turabov, Həsənağa Salayev, Səməndər Rzayev, Hamlet Xanizadə, Hamlet Qurbanov kimi aktyorların Ana televiziyamızda sənətkar imzaları aydın görünür. Ramiz Həsənoğlunun, Məhərrəm Bədirzadənin quruluşlarında yeni aktyor nəslə yetişir. Yaşar Nuri, İlham Namiq Kamal, Cəhəngir Novruzov, Telman Adıgozəlov, Afaq Bəşirqızı, Səidə Quiliyeva, Fırəngiz Mütəllimova, Gülşən Qurbanova yaddaşalan obrazlarla kinorejissorların çəkilişləri. Onları Arif Babayevin, Vəqif Mustafayevin, Ramiz Əzizbəylinin filmlərinə aparan yol Ramiz Həsənoğlu ilə Məhərrəm Bədirzadənin quruluşlarından başlayır.

Qələmə aldiğım mövzu ilə əlaqədar hər iki sənətkarla görüşüb səhəbət etdim, və bu üç sənət növünün bir-birilə əlaqəsələ bağlı onlara bir neçə sualla müraciət etdim.

Müxtəlif sənət növləri olan radio, televiziya və kinonun Sizcə hansı oxşar və yaxın cəhətləri var?

Ramiz Həsənoğlu. - Bu sənət növlərini birləşdirən ümumi cəhət sənətdir, sözdür, fikirdir; bir bulaqlan qaynaqlanırlar. Bəzən belə deyirlər ki, bu gün radionun rolu azalıb. Mən bu fikirle razılışırıam. Radio həmisi dirlənilib, yəne də dirlənilir. Kadr, kompozisiya, sənəari, plastika ilə bağlı olduğuna görə televiziya və kino çox doğmadır, yaxındır bir-birinə. Kino televiziyyadan əvvəl yaranır. Televiziya kinonun bütün vasitələrindən ustalıqla istifadə edərək inkişaf etdi. Vaxtı ilə naturadakı hadisələri kinokamera ilə çəkirdik. Sonradan videokameralar yarandı. Film estetikası teleestetikanın ilə qardaşlaşır. Teatr rejissorları televiziyada quruluş verəndə bizi çəkilişlərə təhkim etləyirdilər. Tamaşanın səhəne variantını rejissor qəbul edib onun televiziya versiyasını işləyirdik. Bir çox tamaşaların səhəne quruluşu Lütfi Məmmədbeyova məxsus olubsa, televiziya variantını ya Tariyel Vəliyev, ya Məhərrəm Bədirzadə, ya da mən hazırlamışam. Teatrarda bu gün kino rejissorlarına daha çox üstünlük verirlər. Yermolova teatrında Çexovun pyeslərinə quruluş vermek Konçalovskiya tapşırıllı...

Məhərrəm Bədirzadə. - Bu üç sənət növünün doğma olduğu qədər fərqli cəhətləri də az deyil. Mavi ekran müstəqil inkişaf yolu ilə kinodan ayrılmır. Televiziyanın spesifikasına uyğun çəkiliş filmlər böyük ekranı təkrarlamır.

Televizisseurun öz ekran dili, ifadə formaları, əslub xüsusiyyətləri var. Teatr, kino, televiziya rejissoru sənətinin bu gün də müstəqil yaşaması heç də təsadüfi deyil. Televiziya ilə kino arasında ümumi cəhətlər də çoxdur. Televiziyanın estetikası kinoya çox yaxındır. Hələ ibtidai texnika dövründə çəkiliş teletəməşalarda biz natura çəkilişlərinə xüsusi önem verirdik. O vaxt natura epizodları 16 mm-lük plynokada çəkilirdi...

—Bəzən kino elementlərinə müraciət televiziya rejissorluğunda birmənalı qarşılıqlıdır. Belə müraciət-lərin əleyhdarları az deyil. Film-tamaşa janrında həll etdiyiniz quruluşlarda yer alan kino estetikasında danışmağınızı xahiş edirəm...

Ramiz Həsənoğlu. - Bunun ilk növbədə texnoloji əsası var. İlk gənclik illərimi xatırlayıram. Texnika ibtidai seviyyədə idi; pavilyondan kənara çıxmış böyük çətinliklər yaradırdı. Son 15-20 ilde yaranan əsərlər kino estetikası ilə çəkilib. Kinorejissor Hüseyin Mehdiyev televiziyyadakı quruluşlarını film adlandırdı. Müasir televiziyyada rejissorlar tamaşaları kinoestetikası ilə çəkirlər. Kino ilə televiziyanın texnoloji fərqi görmürəm. Amma bəzi məqamları da unutmaq olmaz. Kino böyük ekran üçün nəzərdə tutulub. Televiziya ekranı kino ekranı ilə müqayisə etmək olmaz. Nüanslar var ki, böyük ekranla müqayisədə onlar televiziya ekranında itir. Yaradılıqlımda kino elementlərinin xüsusi yeri var. Milli Dram teatrında Vəqif Səməndoğlunun "Generalın son emri" əsərindən hazırladıq tamaşaları klasik tamaşalarımız olub. O tamaşaların böyük əksəriyyəti zamanında çəkilməyib. Moskva beş tamaşaların televiziya versiyası da var. Vaxtılı çox çalışdı ki, o tamaşaların televiziya variantını hazırlayaq. Lakin rejissorlar tamaşalarının teatra gəlməyəcəyindən ehtiyatlanaraq icazə vermədilər. Tofiq Kazimovun quruluşundakı "Hamlet" dən bir fragment beş yoxdur. O tamaşalar çəkilsəydi, əlbəttə ki, milli sənətimizin xeyrində olardı. Lakin son dördə hazırlanmış tamaşaları Azərbaycan televiziyası çəkib. Kino televiziyanın bu funksiyasını yerinə yetirə bilməz.

— Ramiz müəllim, Bu gün Xalq artisti, Əməkdar artist kimi tanınan neçə-neçə aktyorun sənət yollarında yaşılı işləq quruluşlarında oy-nadıqları rollardan sonra yanıb...

Ramiz Həsənoğlu. - Bu tale işidir. Mən də olmasaydım, onlar parlayacaqdılar. Xoşbəxtlikdən aktyorlarım teatra, sənətə bağlı adamlar id. Sənətdə ilk addımları atırdım. Anam Ətəyə Əliyeva aktrisa idi, o mənə həmisi deyirdi ki, Ramiz, əzif aktyorlarla işləmə. Çələş, yaxşı aktyorla işləyəsən. Anamın bu sənət tövsiyəsini heç zaman unutmuram. Bu gün Xalq artisti kimi tanınan Məbəd Məhərrəmov konkursların birindəki parodiyası ilə yadımda qaldı. "Yaşıl eynəkli adam"da birmənələri olaraq Qərib roluna Məbəd Məhərrəmovu çəkməyə qərar verdim. O zaman Məbəd teatrda da çalışırdı. Məbəd bu rol ilə məşhurlaşdı.

—Məhərrəm müəllim, yeni aktyor nöslərinin yetişməyində Sizin də sənətkar xidmətləriniz az deyil...

Məhərrəm Bədirzadə. - Hər dəfə tələbələrimi müxtəlif telekanallarda görendə qurur duyuram. Bu gün Əməkdar artist zirvəsinə ucalan Elşən Rüstəmova ilk dəfə mən ekranə gətirmişəm. Anar Heybətovun uğurlarına sevinirəm. Rada Nəsibova indi seriallara çəkilir. "Gəlinlər" bədii televiziya fil-

mimdəki qızlar da sənətdədir. Dilarə Əməkdar artistdir. Xuraman Əlizade aktrisa və teleaparıçı kimi fəaliyyət göstərir. Yaradılıqlı boyu müxtəlif növbələrə yaxınlıqda olan "Səhər görəşləri"ndə Nəsibə Zeynalova, Əliağa Ağayev, Hacıbaba Bağırov, Səyavuş Aslan, Yaşar Nuri kimi sənətkarlarla işləmişəm.

— Ramiz müəllim, televiziya rejissor olaraq, Sizin kinorejissor kimi də maraqlı sənət fəaliyyətiniz var. Kinoya müraciətiniz hansı zərurət-dən yarandı?

Ramiz Həsənoğlu. - Bir rejissor kimi hər iki sənətin imkanlarından istifadə etmək istədim. Hər rejissor çalışır ki, özünü böyük ekran da təsdiq etsin.

— Məhərrəm müəllim, iki seriyalı "Dələduzlar" bədii filminiz maraqlı rejissor işi, duzlu yumorlu ilə tamaşaların rəğbətini qazanıb...

Məhərrəm Bədirzadə. - Ssenarının sənətini ekran poetikasına uyğun əsaslı şəkildə yenidən işləmişəm. Təessüf ki, həyatımızda gözəl, vicdanlı insanlarla bərabər, dələduzlar da az deyil. Peşələri camaati aldatmaqdır. Bu filmdə onların iç üzünü ekran dilində aćmağa çalışıram.

— Yarandığı gündən milli teleradio və kino sənəti böyük inkişaf məktəbi keçib. Milli teleradiyonun və kino sənətinin üzvi əlaqəsinin gelecek inkişafını necə görürsünüz? Buyurun, Ramiz müəllim...

Ramiz Həsənoğlu. - Azərbaycan televiziyası müasir dünya televiziyyasının bir hissəsidir. Dünya televiziyyasında olan tendensiyalar burada da öz yerini tapır. Prioritetlər üzə çıxır. Arzulayıram ki, Azərbaycan teleməkanında tamaşaları maraqlandırıran mövzular gündəmə gəlsin. Bu gün həmin funksiyani Azərbaycan televiziyasının Mədəniyyət kanalı yerinə yetirir. Amma yeni işlər olmalıdır. İnsanları dərindən maraqlandırıran tarixi mövzuların, maarifçilik rühündə filmlərin çəkilməyini istərdim... Bu barədə düşünmə lazımdır...

— Məhərrəm müəllim, Sizin fikirleriniz?

— Milli teleradiomuzun bugünkü inkişafını o zaman heç kim düşüne bilərdi. 50 milyondan çox soydaşımız dövəninin müxtəlif nöqtələrində Ana televiziyamızı izleyir.